

Betreft: Rapportage Verkiezingsuitslag Provinciale Staten Utrecht

Door: Verkenner / Informatie drs. D.C. de Vries (Burgemeester gemeente Oudewater)

Datum: Oudewater, 5 april 2023

Geachte leden van Provinciale Staten,

Na de verkiezingen wordt vaak gezegd dat 'de kiezer heeft gesproken'. Maar wat er precies gezegd is, is vaak een onderwerp van lange discussies en uiteenlopende meningen. Ook de reden waarom de kiezer heeft gestemd, wat die heeft gestemd, is onderwerp van discussie. Zijn het proteststemmen? En waar wordt dan precies protest tegen aangetekend? De realiteit is niet eenvoudig en het is vervolgens aan de politiek om daar op een verstandige wijze mee om te gaan en hierop een antwoord te vinden. Neemt niet weg dat er tijdens de laatste provinciale verkiezingen landelijk gezien wel een duidelijk signaal is afgegeven. Het moet anders. Maar deze boodschap ook één op één vertalen naar de ingewikkelde uitslag in de provincie Utrecht, is echter nog niet zo eenvoudig. Wat wel helder is - ook voor de provincie Utrecht - is dat de kiezer 'gehoord' wil worden. De kiezer wil betrokken worden en een continu gesprek aangaan. En dat is wat mij betreft dan ook in ieder geval de belangrijkste opdracht aan u allen om hiervoor te zorgen. Participatie is meepraten, meebeslissen en samenwerken. Welk college van GS er straks ook definitief gevormd gaat worden, het betrekken van de inwoners is essentieel om het vertrouwen in de overheid terug te winnen.

De eerste stap die gezet moet worden om dat vertrouwen terug te winnen, is ervoor te zorgen dat de kiezer zich herkent in de coalitie die uiteindelijk gevormd gaat worden. 'Recht doen aan de verkiezingsuitslag' is na de afgelopen provinciale verkiezingen belangrijker dan ooit geworden. Ondanks de inhoudelijke verschillen die tussen politieke partijen aanwezig zijn, is het van belang deze verschillen te overbruggen, zodat de kiezer uiteindelijk centraal staat. Kiezers maken zich namelijk zorgen om stad én platteland. Om landbouw én natuur. Om wonen én klimaat. Het is niet of, maar én.

Twee dagen na de verkiezingen, op 17 maart 2023, heeft in de Staten van Utrecht een openbaar duidingsdebat plaatsgevonden waarin alle gekozen partijen hun visie hebben gegeven op de uitslag van de verkiezingen en het verdere proces om te komen tot een nieuw college. In dat debat is door de BBB, de partij die op 15 maart als grootste uit de bus kwam, het voorstel gedaan om een verkenner te benoemen in de persoon van ondergetekende. Alle overige partijen stemden met dit voorstel in.

Mij werd de volgende opdracht meegegeven: voer een brede verkenning uit onder alle fracties, die na de installatie op 29 maart 2023 in de Provinciale Staten vertegenwoordigd zullen zijn. Het betreft een verkenning van de mogelijkheden voor een nieuw college, op basis van zowel inhoud, onderlinge relaties als proces. Hiermee willen de Staten in beeld krijgen wat partijen bindt en waar een gemeenschappelijke basis ligt, maar ook waar uitdagingen zitten. Dit geldt voor de opgaven waar de Provincie voor staat, de manier waarop de provincie daar invulling aan kan geven, maar ook voor de onderlinge relatie en wijze van samenwerken binnen een nieuw college en tussen het college en de Staten. Dit alles wordt vastgelegd in een openbare rapportage met bevindingen, conclusies en een advies voor het vervolg. Met de rapportage en de grote hoeveelheid bijlages die voor u ligt, wil ik het resultaat van uw opdracht aan mij presenteren.

Open en transparant, snel maar zorgvuldig, met overzichtelijke bijlages heb ik deze opdracht voor u uitgevoerd. In totaal heb ik 24 gesprekken gevoerd, verdeeld over meerdere rondes, om zo'n zorgvuldig mogelijk advies aan u te kunnen presenteren. Alle gesprekken zijn harmonieus verlopen en hebben in goede sfeer plaatsgevonden. Ook toen er 'ongemakkelijke' gesprekken moesten plaatsvinden, is er met respect voor elkaar gewerkt en naar elkaar geluisterd. Ik kijk dan ook terug op een fijn proces en ben - ondanks de situatie waarin we nu zitten - zeer tevreden met het resultaat.

Doordat er in de gesprekken, die in meerdere rondes zijn gevoerd, ook veel inhoud aan bod is gekomen, is het doorlopen proces meer dan een simpele verkenning. Hierdoor heeft het ook iets meer tijd gevraagd en ben ik mij ervan bewust dat sommige partijen wat informatieachterstand hebben opgelopen, maar geeft het resultaat een goed beeld van het palet aan mogelijke en onmogelijke coalities, met de daarbij behorende discussie- en breekpunten.

Op 22 en 23 maart ben ik, met ondersteuning van de Griffie, begonnen aan de reeks gesprekken met alle vijftien partijen die in de Staten zijn gekozen. De verslagen van deze gesprekken zijn bij dit verslag gevoegd. Onderwerpen die de revue zijn gepasseerd betroffen de wijze van recht doen aan de verkiezingsuitslag, de relaties tussen partijen, bestuursstijl, participatie, de inhoudelijke overeenkomsten en verschillen, de mogelijke samenstelling van en bereidheid tot deelname aan een coalitie, de mogelijkheden voor een brede betrokkenheid van alle partijen bij de totstandkoming van een akkoord en ideeën over een Statenakkoord en/of akkoord op hoofdlijnen.

De uitkomst van deze eerste ronde gesprekken leverde verhelderende en nieuwe inzichten op. Tegelijkertijd bleek ook elke meerderheidsvariant (qua zetels) voor te vormen coalities allerlei knelpunten te hebben op het gebied van bestuursstijl en of inhoud. Hierdoor was een tweede ronde van gesprekken, met verschillende partijen in wisselende samenstellingen, voor uiteenlopende mogelijke varianten, noodzakelijk. In de tweede ronde is uitgebreid gesproken met BBB, GroenLinks, VVD, D66, CDA, PvdA, Partij voor de Dieren en ChristenUnie. De reden om met deze partijen te praten was om tot verduidelijking van verschillende uitspraken uit de eerste gespreksronde te komen. Dit waren buitengewoon zinvolle en respectvolle gesprekken en leverde op dat er alsnog ruimte ontstond voor mogelijke coalities. Na deze ronde hebben nog vier aanvullende gesprekken plaatsgevonden op 29, 30, 31 maart, in verschillende samenstellingen, voor meerdere varianten met de partijen BBB, GroenLinks, VVD, D66 en PvdA. Daarna hebben nog twee gesprekken plaatsgevonden op 3 en 4 april met GroenLinks en BBB, waarvan één zeer inhoudelijk op het gebied van landbouw en natuur en één gesprek over de voortgang in het proces. Van alle gesprekken zijn gespreksverslagen gemaakt, zodat u ook zelf een oordeel kan vormen. Alle gespreksverslagen zijn door de betrokken partijen goedgekeurd. U vindt de gespreksverslagen in de bijlage. Over de inhoud van de gesprekken kan ik u hier kort het volgende melden:

Beleidsmatige kwesties

Belangrijke punten tijdens de gesprekken waarop de visie van de verschillende partijen soms aanzienlijk verschilden waren: natuur (zowel natuurherstel als realisatie van nieuwe natuur), toekomst agrarische sector, leefbaarheid platteland, bereikbaarheid en windenergie. De doelstellingen rond stikstofreductie, de termijnen die daarvoor te hanteren zijn, de relatie tussen natuur(herstel) en landbouw en een aspect als gedwongen uitkoop, en daaruit voortvloeiend de toekomst van de agrarische sector en de natuur in meer algemene zin, vormen hierbij het meest besproken onderwerp.

Een algemeen beeld is dat de mening over noodzakelijke veranderingen, te behalen doelstellingen en de wens tot het zien van voortgang op dossiers door de partijen wordt gedeeld. Verschillen zitten hem in de manier waarop de doelstellingen bereikt kunnen worden. Concrete voorbeelden daarvan zijn de doelen rond natuur/stikstof/toekomst agrariërs en de al dan niet directieve aanpak- (gedwongen uitkoop). De meningen over het primaat aan gemeenten versus een meer directieve aanpak spelen ook in het dossier over de rol van windenergie. Over de wens om het platteland leefbaar te houden verschillen de partijen nauwelijks van mening. De meningen verschillen wel in hoeverre de provincie daarvoor aan de lat staat, aangezien het toch veelal primair als een gemeentelijke taak gezien wordt.

Statenakkoord/akkoord op hoofdlijnen

Slechts enkele partijen bepleiten een Statenakkoord. De meeste partijen zien daarvoor weinig tot geen mogelijkheden. Een akkoord op hoofdlijnen wordt door meer partijen genoemd, mede om daarmee de Staten in een sterke positie te brengen en de mogelijkheid te creëren om op sommige punten wisselende meerderheden te bereiken. Door een aantal partijen werd aangegeven dat, om de stabiliteit van een eventuele coalitie te waarborgen, het nodig zal zijn om juist op cruciale dossiers waar de verschillen het grootst zijn, wel gedetailleerdere afspraken vast te leggen.

Bestuursstijl

De open bestuursstijl van de afgelopen periode, het elkaar iets gunnen, de sfeer in het college en die tussen coalitie en oppositie, een duidelijk verschil met voorgaande Statenperiodes, wordt door veel partijen gewaardeerd en genoemd om ook voor de toekomst te behouden. Ook de open “keukentafelgesprekken” die bij de vorige formatie zijn gehouden is een methode die ook nu navolging verdient. Een aantal partijen noemde een verschil in bestuursstijl met de VVD. Hierover is doorgesproken en is geconcludeerd dat dit met name in voorgaande Statenperiodes speelde en dat er een merkbare verandering zichtbaar is in de manier van opereren van de VVD in de periode 2019-2023.

Participatie

Veel partijen gaven aan (sterkere) betrokkenheid van inwoners een groot goed te vinden. Dat kan zich uiten in meer aandacht voor participatie, op momenten in het beleidsproces dat het er nog toe doet, terugkoppeling wat er met inbreng is gebeurd en goed aan verwachtingenmanagement te doen. Het idee van burgerberaden verdient volgens velen nader onderzoek en sluit ook aan op een motie die de vorige Staten in hun laatste vergadering voor de verkiezingen hebben aangenomen. Voor referenda is duidelijk minder enthousiasme. Slechts een enkele partij zou dit bij gelegenheid als middel willen hanteren.

Conclusie en aanbeveling:

Op basis van de gevoerde gesprekken presenteer ik u hierbij mijn adviesvariant en een aantal getalsmatig mogelijke coalities. Allen zijn echter op grond van de gesprekken op dit moment niet haalbaar. Belangrijk uitgangspunt bij veel (on)mogelijke combinaties is het gegeven dat zowel GroenLinks/PvdA als BBB/VVD hebben aangegeven niet zonder elkaar tot een coalitie toe te willen treden. GroenLinks & PvdA hebben dit in de eerste gespreksronde, afzonderlijk van elkaar, laten weten. BBB & VVD hebben in het laatste gesprek tussen GroenLinks en BBB op 4 april 2023 laten

weten, elkaar vanaf nu ook vast te houden. BBB voelt zich wat in het nauw gedreven, omdat GroenLinks heeft aangegeven: alleen met de PvdA in een coalitie zitting te willen nemen én een samenwerking met BBB én VVD een brug te ver te vinden én op een zo progressief mogelijke coalitie te mikken. Doordat GroenLinks en BBB elk een andere partij vasthouden, zijn er op dit moment geen varianten die niet 'op slot' zitten. Dat neemt niet weg dat ik tot de volgende conclusie kom:

Adviesvariant

Op basis van de verkiezingsuitslag, het doorlopen proces, de wil om er inhoudelijk uit te komen, de goede relaties die partijen met elkaar hebben, maar ook door de verbindingen die diverse partijen nu met elkaar zijn aangegaan en de daarmee ontstane impasse, adviseer ik de vorming van een college bestaande uit BBB, GroenLinks, VVD en PvdA (23 zetels) aan te gaan.

In dit proces krijgen GroenLinks en BBB de regie en vormen samen de kern van deze coalitie. Beide partijen nemen elk twee bevriende partijen mee. Allereerst dus PvdA en VVD. Om vervolgens tot een stabiele meerderheid en brede coalitie te komen kiezen GroenLinks en BBB elk nog een bevriende partij uit. Voor de hand liggende partijen hierin, gezien eerder gemaakte opmerkingen, zijn dan CDA, CU en/of D66. In totaal ontstaat er dan een beoogde coalitie van zes partijen.

In genoemde coalitie zitten dan in ieder geval de drie grootste partijen, waarmee recht gedaan wordt aan de verkiezingsuitslag. Inhoudelijk ben ik er, op basis van alle gesprekken, van overtuigd dat zij hieruit gaan komen. Bovendien hebben bijna alle partijen aangegeven dat een samenwerking na de verkiezingsuitslag tussen GroenLinks en BBB voor de hand ligt en/of gewenst is. Advies is om dit proces op te starten en aan BBB en GroenLinks te vragen - een week na het rapportage-debat - uitsluitsel te geven welke partij zij meenemen en hoe zij het vervolg van dat proces zien.

Overige varianten

Een coalitie "over rechts" met BBB (7 zetels), VVD (6 zetels), CDA (4 zetels), JA21 (2 zetels), SGP (2 zetels), 50PLUS (1 zetel) levert in totaal 22 zetels. Met ChristenUnie (3 zetels) erbij lukt dit wel, maar dit is voor hen een no-go. Er ontstaat voor de ChristenUnie pas ruimte als daar in eventuele onderhandelingen een andere koers wordt gevaren dan die zij nu verwachten.

Een optie "over links" met GroenLinks (7 zetels), PvdA (3 zetels), PvdD (3 zetels), D66 (5 zetels), ChristenUnie (3 zetels), VOLT (2 zetels), SP (1 zetel) levert in totaal 24 zetels. Niet voldoende om een meerderheid te halen, bovendien heeft de SP aangegeven geen rol voor zichzelf te zien.

De "oude coalitie" (GroenLinks, CDA, D66, PvdA, ChristenUnie: 22 zetels) samen met BBB (7 zetels) levert een totaal op van 29 zetels. Deze optie is niet mogelijk omdat BBB met de VVD samen op wil trekken en GroenLinks & PvdA juist niet met deze partijen tegelijk in een coalitie wil. Ook is de (programmatische) afstand tussen BBB en D66 een probleem.

De "oude coalitie" (GroenLinks, CDA, D66, PvdA, ChristenUnie: 22 zetels) samen met de VVD (6 zetels) levert een totaal op van 28 zetels; eveneens een ruime meerderheid. Het ontbreken van de BBB, waar de VVD zich mee heeft verbonden, zorgt er voor dat dit geen haalbare optie is. Bovendien heeft de VVD aangegeven dat het beleid dan wel fors bijgestuurd moet worden.

De "oude coalitie" (GroenLinks, CDA, D66, PvdA, ChristenUnie: 22 zetels) samen met BBB (7 zetels) en VVD (6 zetels) levert een totaal op van 35 zetels; een grote meerderheid. GroenLinks/PvdA hebben

echter aangegeven om niet met zowel BBB als VVD in een coalitie te gaan zitten en ook hier speelt de programmatische afstand tussen BBB en D66 weer een rol.

De “oude coalitie”(GroenLinks, CDA, D66, PvdA, ChristenUnie: 22 zetels) samen met de PvdD (3 zetels) levert een totaal op van 25 zetels. Echter de programmatische afstand tussen CDA en de PvdD is hier te groot.

Een coalitie van BBB (7 zetels), GroenLinks (7 zetels), PvdA (3 zetels), ChristenUnie (3 zetels), D66 (5 zetels) resulteert in een krappe meerderheid van 25 zetels. Er is balans, maar in deze variant ontbreekt de VVD en speelt ook de programmatische afstand tussen D66 en BBB mee.

Een coalitie van BBB (7 zetels), GroenLinks (7 zetels), PvdA (3 zetels), CDA (4 zetels), ChristenUnie (3 zetels), Volt (2 zetels) en SGP (2 zetels) levert in totaal 28 zetels op. Voor GroenLinks zitten er dan te veel ‘plattelandspartijen’ in met SGP erbij en BBB mist de VVD en vindt Volt te links en te dicht bij de PvdD zitten.

Danny de Vries, verkenner/ informateur

Oudewater, 5 april 2023